

SLOBODNI UMETNICI

Iako ispitivanje nije imalo zadatak da analizira probleme slobodnih umetnika, ipak se na osnovu njegovih nalaza može ukazati na neke momente.

Ti nalazi nisu izvedeni samo na osnovu intervjua obavljenog u toku ovog ispitivanja nego i na osnovu ranije objavljenih dokumenata²⁾. Pre svega postavlja se pitanje šta označava termin „slobodan umetnik“? Da li je to samo oznaka za profesionalizam ili je i nešto drugo? Da li je „slobodan umetnik“ u stvari „zaslužni“ umetnik ili je to svako ko se umetnošću profesionalno bavi i od nje živi? Najzad, da li je slobodan umetnik samo onaj koji to „želi jer može“ ili i onaj koji „mora iako ne želi“? Da bismo odgovorili na ova pitanja ispitaćemo najpre razlike u položaju umetnika koji su u stalnom radnom odnosu i onih koji nisu u stalnom radnom odnosu.³⁾

U prvu grupu došla bi radna mesta na kojima stalni rad — a to znači materijalno obezbeđenje, zdravstveno i socijalno osiguranje — nema nikakve veze sa umetnošću. Ovo je vrlo često slučaj kod književnika. Nije malo primera u istoriji svetske kao, i naše ranije, pa i sadašnje istorije književnosti da su veliki književnici svoja

1) Fragment iz studije „Položaj i uloga umetničkih udruženja“ uradene u Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka.

2) „Stenografske beleške sa sastanka posvećenog problemu slobodnih umetnika“ održanog 12. II 1965. godine u Beogradu.

„Stanje i problemi u pojedinim kulturnim delatnostima“ dodatak materijalu „Aktuelni problemi razvoja društveno-ekonomskih odnosa u oblasti kulture“ Republički sekretarijat za kulturu — 1967. god. „Prilozi uz nacrt sedmogodišnjeg plana“ Komisije za izradu sedmogodišnjeg plana SR Srbije.

3) Program rada Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka za 1969. god. predviđa izradu studije o slobodnim umetnicima.

najveća dela stvorili u periodu kad su imali sa-
svim drugu vrstu stalnog zanimanja (finansij-
ski činovnici, sudije, lekari, advokati, radni-
ci itd.).

U drugu grupu spadala bi ona stalna zapošlje-
nja koja imaju veze sa umetnošću, ali ne zahte-
vaju stvaralački rad. To je najčešće slučaj sa
pedagoškim radnicima u umetničkim školama i
gimnazijama (nastavnici likovnog i muzičkog
obrazovanja, književnici i sl.). U ovu grupu ula-
ze i urednici literarnih časopisa, novina i edicija.
U trećoj grupi se stalno zapošljenje poklapa sa
stvaralačkim umetničkim radom. U ovu grupu
ulaze članovi opera, baleta, pozorišta, orkestara,
stalnih horova, kao i umetnici primenjenih umet-
nosti u fabrikama tekstila ili u privrednim or-
ganizacijama koji se bave oblikovanjem indu-
strijskih proizvoda.

Ako na bazi ovakve grupacije mogućih varijanti
pogledamo razne vrste umetnosti, možemo i mo-
ramo uočiti da postoje grupe umetnosti za koje,
bar pri današnjim uslovima, ne postoje radna
mesta na kojima se može ostvariti kreativni
umetnički rad, kao i grupe koje mogu da po-
vezuju svoje stalno zaposlenje sa stvaralačkim
umetničkim radom.

U književnosti je pojedincu gotovo nemoguće da
pripada trećoj grupi. To bi značilo da, na pri-
mer, neko bude angažovan kao službenik u
„Prosveti“ sa stalnom platom za koju treba da
napiše određeni broj autorskih tabaka umetnič-
ke proze ili poezije godišnje, a za „višak“ ta-
baka da dobija „višak plate“ ili „varijabilni
deo“.

U drugačijoj su situaciji dramski, operski i ba-
letski umetnici. Glumac i operski pevač rade isti
posao bez obzira da li su stalno angažovani u
jednoj radnoj organizaciji (pozorišnoj kući ili
filmskom preduzeću) ili su slobodni umetnici.
Oni se, dakle, bave isključivo umetničkim radom
bez obzira da li su u stalnom radnom odnosu
ili ne. Kod ovih poslednjih razlika bi mogla biti
jedino u tome što stalno angažovani glumac mo-
ra da prihvati uloge koje mu se dodele, a slo-
bodni dramski umetnik može da bira ulogu. Me-
đutim, stvarnu mogućnost „biranja“ ima samo
vrhunski dramski umetnik koga traže na sve
strane dok je ta mogućnost samo relativna kod
onih koji su slobodni umetnici samo zato što

nemaju stalan angažman. Ovi umetnici će često biti prisiljeni da prihvate sve što se nudi bez obzira da li je to ispod njihovih umetničkih sposobnosti ili ne, oni će, katkad, biti prinuđeni da prihvate čak i ono što je suprotno njihovim shvaćanjima umetnosti.

Kod vrhunskih muzičkih umetnika-solista situacija je specifična — kod njih se može smatrati da je opravdan i jedino moguć status slobodnog umetnika, jer karakter njihove umetnosti zahteva neprekidno, svakodnevno, višečasovno vežbanje što je neizvodljivo posle redovnog posla, pa makar ga obavljali i na Muzičkoj akademiji. Prema tome nema kod svih vrsti umetnosti isti značaj da li neko „želi jer može“ ili „mora iako ne želi“ ili „treba jer je korisno“. U nekim umetnostima možemo imati vrhunske umetnike samo ako su slobodni, a u nekim mogu i zaposleni umetnici biti vrhunski. Mislimo da je ova razlika značajna i važna. Stalno zaposlenje smeta vrhunskom violinisti da dostigne maksimalni mogući domet. Zato, na primer, jedan član udruženja kaže: „krajnji cilj trebalo bi da bude da svi članovi postanu slobodni umetnici, sada ih ima malo i oni slabo žive“, drugi to objašnjava na sledeći način „takozvanih slobodnih umetnika nema a moglo bi ih biti, međutim, nesređena situacija na tržištu ne dozvoljava istaknutim pojedincima da se okušaju na ovom polju“. U pogledu opravdanosti postojanja statusa slobodnih umetnika i o kriterijumima za sticanje tog statusa postoje različita mišljenja. Neki predstavnici državnih organa smatraju da pri toj podeli treba odvojeno posmatrati umetnike čiji je rad po prirodi posla „neudružen“ i obavlja se samostalno a tek se proizvod toga rada udružuje (sa pozorišnom kućom, izdavačem, muzejima itd.) i one čiji rad po svojoj prirodi mora biti „udružen“ (balet, opera, gluma). Mnogi umetnici smatraju da treba odvojeno posmatrati i rešavati pitanje materijalnog obezbeđenja umetnika i pitanje statusa „slobodnog umetnika“, jer po njima on treba da bude znak visokog kvaliteta. Iz svega izloženog vidi se da je pitanje dosta složeno i da se mora postavljati posebno za svaku vrstu umetnosti. Ovo pitanje će postajati sve akutnije jer svake godine iz umetničkih akademija izlaze novi umetnički kadrovi.

U ovom istraživanju samo jedno pitanje iz intervjua odnosilo se na slobodne umetnike. Bilo je to pitanje „Da li se u pogledu odnosa prema udruženju bitno razlikuju dve osnovne kategorije umetnika“ — zaposleni i umetnici koji isključivo žive od svoje umetničke delatnosti.

U odgovorima na ovo pitanje predsednici i sekretari udruženja nisu uvek imali ista mišljenja tako da se ne može izvući neki opšti zaključak, čak se neki put ni članovi istog udruženja ne slažu u svojoj oceni.

Udruženje primenjenih umetnika je jedno od tih čiji se intervjuisani članovi ne slažu u odgovorima. Jedni smatraju da su slobodni umetnici aktivniji, nego ostali umetnici, tako jedan član ovog udruženja kaže: „slobodni umetnici imaju stalniji i intenzivniji interes. Oni traže i veću aktivnost na linijama uključivanja u razne delatnosti“. Dok drugi izjavljuje: „često se polazi od toga da su slobodni umetnici aktivniji pošto imaju više vremena i da oni treba da vode udruženje. To je po mome mišljenju, zabluda, jer su oni preokupirani problemima lične egzistencije te rade na dohvat“. Ostali članovi ne potvrđuju da postoje razlike u stepenu angažovanosti između slobodnih i zaposlenih umetnika. Na osnovu svih izjava članova ovog udruženja ne mogu se izvući zaključci o stvarnom postojanju razlika u pogledu angažovanosti među članovima.

Članovi Udruženja književnika se uglavnom slažu da su slobodni umetnici više zainteresovani za rad udruženja jer su „više upućeni na udruženje, više su mu odani“ i to pre svega zato što preko udruženja lakše rešavaju pitanja socijalnog osiguranja kao i ostala staleška pitanja. Oni preko Udruženja primaju po potrebi i novčanu pomoć.

Intervjuisani članovi Udruženja književnih prevodilaca uglavnom se slažu da su slobodni prevodioci aktivniji u radu Udruženja. Oni se odlučnije i rigoroznije bore za poboljšanje uslova rada prevodilaca i najviše se angažuju u staleškoj komisiji. Oni su i osnovali Udruženje da bi rešili svoje probleme. Međutim, kako izjavljuje jedan član, oni „često prihvataju i da prevode ispod uobičajene cene, jer su takvi uslovi“. U Udruženju filmskih radnika i scenarista smatraju da je Udruženje u suštini udruženje slobod-

nih umetnika, da su slobodni umetnici više zainteresovani i da su aktivniji.

U svim ostalim udruženjima ne ističu razlike u stepenu aktivnosti slobodnih i zaposlenih članova.

Iz ankete smo nastojali da izvedemo zaključak o eventualnim razlikama u stavovima slobodnih i zaposlenih umetnika o nekim pitanjima. U prvoj grupi razmotrićemo sledeća pitanja:

„Da li Udruženje treba da okuplja sve ljude koji se bave određenom umetničkom delatnošću?“

„Da li je umetnik, uopšte, prinuđen da, radi obezbeđenja materijalnih uslova, pravi ustupke u svojoj umetničkoj delatnosti?“

„Da li idealan položaj podrazumeva da se umetnik isključivo bavi svojom umetničkom delatnošću?“

Odgovori na prvo pitanje prikazani su u sledećoj tabeli:

Tabela 1.

Koga treba primati u udruženje

	u %				
	Sve	Priznate	One koji se bave isključivo umetničkom delatnošću	Bez mišljenja	Bez odgovora
Slobodni	27	27	42	3	1
Zaposleni	27	35	30	7	1
Ukupan prosek	27	32	34	6	1

Kao što se vidi najveći broj umetnika nalazi da treba u udruženja primati pre svega umetnike koji se isključivo bave umetničkom delatnošću (34%). Ovakav stav još je više izražen kod slobodnih umetnika kod kojih (42%) imaju ovako mišljenje. Kod zaposlenih slika se menja jer oni smatraju da prvenstveno treba primati priznate umetnike (34%). Na trećem mestu su oni umetnici (koji smatraju da treba primati sve (27%). Unutar pojedinih udruženja razlike su još izrazitije. Tako su za primanje samo onih koji se bave isključivo umetničkom delatnošću kod slo-

bodnih primenjenih umetnika 60% članova, kod estradnih — 50% i kod filmskih isto 50%. Za primanje samo priznatih izjašnjava se najveći broj (50%) muzičara džez i zabavne muzike. Jedino se književnici u većini (66%) izjašnjavaju da treba primati sve. Kod ostalih udruženja raspodela je prilično ravnomerna.

U opštem proseku 84% umetnika smatra da su umetnici prinuđeni da radi obezbeđenja materijalnih uslova prave ustupke u svojoj umetničkoj delatnosti. Unutar udruženja stavovi slobodnih umetnika se znatno razlikuju od stavova zaposlenih. Skoro svi slobodni književnici smatraju da su prinuđeni na ustupke dok samo 55% zaposlenih umetnika ima ovakvo mišljenje.

Kod likovnih umetnika odnos je skoro isti. Slobodni umetnici u 80% slučajeva nalaze da su prinuđeni na ustupke, dok taj procenat kod zaposlenih iznosi 40%.

Obrnuta je situacija kod filmskih umetnika među kojima praktično svi zaposleni odgovaraju da su prinuđeni, a samo oko 70% daje isti odgovor. U ostalim udruženjima nema razlike između zaposlenih i slobodnih i procenat onih koji smatraju da su prinuđeni kreće se između 80 i 100. U pogledu odgovora da li idealan položaj podrazumeva isključivo bavljenje umetnošću nema, što je i sasvim shvatljivo, razlika ni između zaposlenih i slobodnih, ni između udruženja (85% umetnika daje potvrđan odgovor).

Sledeća grupa pitanja odnosi se na motive za stapanje u udruženje kao i na koristi koje članovi imaju od udruženja.

Na pitanje „Šta je za vas lično značilo stapanje u udruženje?“ odgovori su relativno ujednačeni i ne razlikuju se ni kod zaposlenih ni kod slobodnih umetnika. Priznanje statusa umetnika ističe se kod svih struka jednako sa oko 20% odgovora.

Sledeće pitanje glasilo je: „Da li ste preko udruženja rešili neki od svojih važnijih problema?“. Odgovori na ovo pitanje su dati u sledećoj tabeli:

Tabela 2.

Rešeni problemi zaposlenih i slobodnih umetnika preko udruženja

	Stan	Stipendija	Nov. pomoć	Put u ino- stran.	Zaposlenje	Izložbe, štam- pa, koncerti	Nešto drugo	Ništa	Nije tražio
	u %								
Zaposleni	5	1	4	10	2	19	13	21	13
Slobodni	8	2	5	3	6	27	15	12	13
Zbor	6	2	4	8	3	22	14	17	13

(U tabeli su izostavljeni upitnici bez odgovora pa zbir nije 100). Kao što se iz tabele vidi, najveći broj umetnika rešio je preko udruženja problem izlaženja pred javnost (22%). Taj vid pomoći jasnije je izražen i češće zastupljen kod slobodnih umetnika (27%) nego kod zaposlenih (19%). Kod likovnih i primenjenih umetnika ovaj vid pomoći javlja se najčešće (50%) i nema nikakve razlike između slobodnih i zaposlenih. Zanimljivo je da je kod estradnih umetnika Udruženje dosta retko rešavalo ovaj problem. Probleme materijalne prirode članovi Udruženja su znatno ređe uspevali da reše, ukupno 10% kod zaposlenih i 15% kod slobodnih.

Spremnost članova udruženja da doprinesu društvenim ciljevima radom u organima udruženja ili novčanim priložima može da se oceni iz sledećih pitanja:

„Da li biste, ukoliko dosada niste bili, želeli da postanete član neke komisije ili upravnog odbora?“

„Da li biste Vi lično bili spremni da uplaćujete određeni iznos u neki fond udruženja iz koga bi se finansirale delatnosti za koje bi svi članovi bili zainteresovani?“

Odgovori pokazuju da je želja za učestvovanjem u upravnim organima izrazitija kod slobodnih (27%), nego kod zaposlenih umetnika (13%). Naročito se kod ovog pitanja ističe odstupanje u odgovoru slobodnih estradnih umetnika kod kojih 70% izjavljuje da bi želelo da učestvuje u radu komisija ili upravnog odbora.

U odgovoru na drugo pitanje može se istaći da se spremnost za takvo uplaćivanje češće izražava kod zaposlenih nego kod slobodnih umetnika. Izuzetak bi bili samo književnici kod kojih su slobodni spremniji da uplaćuju u takav fond. U opštem proseku 60% umetnika izražava spremnost za uplaćivanje. Zaposleni tu spremnost izražavaju u 63% a slobodni u 51% slučaja.